

O'QUVCHILARNING BILIM KO'NIKMALARINI FANLARARO ALOQADORLIK VOSITASIDA RIVOJLANTIRISHNING DIDAKTIK ASOSLARI

Boboyeva O'g'iloy

Buxoro davlat universiteti

Pedagogika nazariyasi va tarixi mutaxassisligi

II bosqich magistranti

<https://doi.org/10.5281/zenodo.6158699>

Annotatsiya: Maqolada zamonaviy ta'limning ustuvor qismi hisoblangan o'quvchilarning bilim-ko'nikmalarini fanlararo aloqadorlikda rivojlantirish istiqbollari, didaktik asoslari ochib berilgan. O'zlashtirish jarayonida tashkil etiladigan darslarning boshqa fanlar bilan o'zaro aloqadorligi qay darajada samarali ekanligi ifodalangan.

Kalit so'zlar: Fanlararo aloqadorlik, bilim, ko'nikma didaktik asos, pedagogik faoliyat, integratsiya, pedagogik integratsiya, zamonaviy pedagogika, pedagogik ta'lim-tarbiya.

Kirish. Mamlakatimizda amalga oshirilayotgan ta'lim islohotlari natijasi o'laroq yangi o'quv rejalari va dasturlarga o'tish mobaynida jamiyat va atrof-muhit o'rtasidagi aloqalarni uyg'unlashtirish, atrof-muhitga jiddiy munosabatni o'rnatish va shakllantirish masalalari muhim ahamiyat kasb etadi. Shaxsning tevarak atrofdagi voqea va hodisalarga nisbatan jiddiy munosabatlarining poydevori boshlang'ich sinflarda qo'yiladi.

O'zbekistonda barcha sohalar qatori ta'lim tizimida ham islohotlar olib borilmoqda. Ushbu islohotlar zamirida yosh avlodning tarbiyasi, ta'limi eng ustuvor vazifalardan biri sifatida belgilangan. Buning yorqin misolini Prezidentimiz Sh. M. Mirziyoyevning "Bizni o'yantirib keladigan yana bir muhim masala - bu yoshlarimizning odob-axloqi, yurish-turishi, bir so'z bilan aytganda, dunyoqarashi bilan bog'liq. Bugun zamon shiddat bilan o'zgaryapti. Bu o'zgarishlarni hammadan ko'proq his etadigan kim- yoshlar. Mayli yoshlar o'z davrining talablari bilan uyg'un bo'lishsin. Lekin ayni payda o'zligini ham unutmasin. Biz kimmiz, qanday ulug' zotlarning avlodimiz, degan da'vat ularning qalbida aks sado berib, o'zligiga sodiq qolishga undab tursin. Bunga nimaning hisobidan erishamiz? Tarbiya, tarbiya va faqat tarbiya hisobidan"¹- degan fikrlaridan anglashimiz mumkin.

Asosiy qism. Bugungi kunda fanlararo integratsiya zamonaviy ta'limning zaruriy sharti hisoblanmoqda. Ta'limga kompleks yondashuvning uslubiy asosi - bizni o'rab turgan dunyo va uning qonuniyatlari haqidagi bilimlarni shakllantirish shuningdek, fanlarni o'zlashtirishda sub'ektlar ichidagi aloqalarni o'rnatish. Shu munosabat bilan o'ziga xos tuzilishga ega bo'lgan har qanday dars integrallashgan dars deb ataladi, agar uni o'tkazishda bilim, ko'nikma va o'rganilayotgan materialni boshqa fanlar, boshqa o'quv fanlari metodlari bilan tahlil qilinadi, shuning uchun integrallashgan darslar ham deyiladi.

¹ Ma'lumot manbasi: Uza.uz sayti "Shavkat Mirziyoyev: Yoshlar tarbiyasi – eng muhim masalalardan biri" ma'ruza matni.

Bilim ko'nika-malakalarini rivojlantirishda fanlararo aloqadorlik – ta'lim jarayoni va uning barcha o'qitilish shaklida didaktik shart-sharoitlarni takomillashtiruvchi didaktik hodisadir. O'quv jarayonida foydalanilayotgan usul, uslub va shakllarning turli-tumanligi bilan ajralib turadi.

Integratsiya atama va uslubiy nuqtai nazardan hodisa sifatida nima ekanligini ko'rib chiqadigan bo'lsak, «Intergratsiya» so'zi lotincha integratio-tiklash, to'ldirish, «integer» butun so'zidan kelib chiqqan. Integratsiya tushunchasi quyidagi ikki xil jarayon sifatida talqin etiladi: birinchidan, tizim, organizmning alohida tabaqalashtirilgan qism va vazifalarning bog'liqlik holatini bildiruvchi tushuncha va shu holatga olib boruvchi jarayon; ikkinchidan, tabaqalashtirish jarayonlari bilan birga amalga oshirilayotgan fanlarni yaqinlashtirish jarayoni.

Boshlang'ich sinflarda har bir o'qituvchining dars berishini, alohida olingan integratsiyaning bir usuli deb hisoblasak ham bo'ladi. Fanlararo aloqadorlikni ilmiy jihatdan asoslash maqsadida uning metodologik-didaktik infratuzilmasini vujudga keltirish, ta'lim jarayonida qo'llanilayotgan ilg'or pedagogik texnologiyalardan foydalangan holda o'quv fanlarining o'zaro aloqadorligini ta'minlash lozim.

Boshlang'ich sinf o'quvchilarining yosh xususiyatlariga javob beradigan va dars talablariga mos keladigan, maqsadni aniqlash bunday yangilanishning asosiy masalasidir. Boshlang'ich maktabda integratsiyani amalga oshiruvchi bo'g'in vazifasini o'qituvchining o'zi amalga oshiradi. U bolalarga matematika, o'qish, tabiat haqidagi boshlang'ich tushunchalarni va yana ko'pgina narsalarni o'rgatadi. O'qituvchi o'zining kuch va imkoniyatlari darajasida bu ishni amalga oshiradi.

Didaktik tizimda predmetlararo asosda integratsiyalash o'qituvchi (ta'lim berish) va o'quvchi (ta'lim olish)harakatlarining mos kelishini ko'zda tutadi. Ikkala faoliyat ham umumiy tuzilishga ega: maqsadlar, sabablar, mazmun, vositalar, natijalar, nazorat. Dars jarayonida fanlararo aloqadorlikni ta'minlash asosida o'rganilayotgan hodisalarning mohiyati, sabab-oqibatli bog'liqliklarini tushuntirishga qaratilgan bo'lishi. Masalan, o'qish darslarida qish fasliga doir she'r

yoki matnni o'qishdan oldin o'qituvchi mavzuni tabiatshunoslik bilan bog'liqligi haqida "tabiatshunoslik darsida biz qish faslida bo'ladigan tabiat hodisalarini, undagi o'zgarishlarni o'rgandik. Ushbu she'r (matn)da ham xuddi shu holat tasvirlangan" degan fikr bilangina cheklansa, unda o'quv fanlari o'rtasidagi bunday aloqadorlik faqat tashqi xususiyatga ega bo'ladi, tasavvurlar va reproduktiv harakatlar darajasida qoladi. Boshlang'ich ta'limdagi o'qish darslarini ona tili, odobnoma, shuningdek, rasm, tabiatshunoslik, mehnat fanlari bilan bog'lab o'qitish uchun modulli dars texnologiyalariga amal qilmoq joiz. Chunki bunday darslar o'quvchilarni ijod qilishga, mustaqil fikrlashga o'rgatadi. Hozirgi kunda integratsiyaning bir necha usullari qo'llaniladi. Ulardan biri bir nechta fanlarni bir fanga birlashtirish g'oyasidir. Bugungi kunda mazkur masalada ko'plab xorijiy mamlakatlar olimlari boshlang'ich maktablarining o'ziga xos xususiyatini integratsiyalash muammolarini tadqiq etmayotganliklarida ko'rish mumkin.

Mazkur jarayonda o'qituvchi kreativ yondashish bilan bir qatorda, o'quvchilarni o'zini qurshab turgan olam haqidagi bilimlarini, dunyoqarashini oshirishga turtki bo'ladi. Fanlararo aloqadorlik asosida o'rganilayotgan dars mavzulari turli fanlardan bilimlarning bog'liqligiga tayanuvchi dunyoqarash, umumlashtirilgan xususiyatga ega bo'lgan xulosalardan tashkil

topishi lozim. O'quv fanlariaro aloqadorlikni qo'llash asosida o'tilgan dars o'quvchilarda ijobiy taassurotlar uyg'otishi, ularda turli fanlardan olgan bilimlari o'rtasidagi tafovutlar, bog'liqliklarni bilib olishga qiziqish hosil qiladi.

Darslarni fanlararo aloqadorlikda tashkil etish o'qituvchi-pedagoglar o'zida bir qancha xislatlarni egallagan, estetik zavq beruvchi, maktab ostonasida qadam qo'ygan vaqtdan har bir so'zi hatti-xarakati tarbiyaga yo'naltirilishi hamda o'z fanidan tashqari yondosh fanlarga nisbatan qiziqishi va boshlang'ich tushunchaga ega bo'lishi lozim. Intelektual rivojlangan yosh avlodni kamol toptirishda buyuk pedagog A.S. Makarenkoning quyidagi so'zlari asos bo'la oladi:

“Yuz harakatlarini yaxshi egallamagan, o'z yuziga zarur ma'nolarni berib bilmaydigan yoki kayfiyatini ushlab turolmaydigan kishi yaxshi murabbiy bo'lishi mumkin emas. Murabbiy tashkil qila bilishi, yuta bilishi, hazillasha bilishi, quvnoq, jahldor bo'la olishi lozim. Murabbiy o'zini shunday tutishi lozimki, uning har bir harakati tarbiyalasin. U ayni vaqtda nimani istashini va nimani istamasligini har doim bilishi kerak”²

Ta'lim-tarbiya jarayonida o'quvchilarning bilim ko'nikmalarini rivojlantirish o'quv fanlariaro aloqadorlikning barcha imkoniyatlaridan didaktik tamoyillarga tayangan holda amaliy mashg'ulotlarni maqsadga muvofiq tarzda tashkil etish o'quvchilarning nazariy-amaliy faoliyatlarini rivojlantirishga xizmat qiladi. Umuman olganda didaktik tamoyillar darslarni tashkil etish jarayonida amaliy topshiriqlarini bajarish, o'rganilayotgan nazariy hodisani to'liq tasavvur qilish imkonini beradi. Bu ta'lim oluvchilar uchun didaktik tamoyillar o'quv predmeti mazmuni haqida ko'rgazmali tasavvurni shakllantirishda asos hisoblanadi.

Boshlang'ich sinf o'quv fanlari mazmunida g'oyaviy, siyosiy, ijtimoiy- iqtisodiy, ma'naviy-axloqiy, estetik, ekologik, g'oyaviy-badiiy xususiyatdagi fanlararo aloqadorlik muammolari katta tarbiyaviy ahamiyatga ega. O'quv fani va o'quv faoliyati o'qitish jarayoni tizimi obyekt sifatida umumiy birlikdan iborat bo'lgani sababli o'quv fanlariaro aloqadorlikni aniqlashning didaktik asosi sifatida belgilanadi. O'quv fanlari va o'quvchi o'quv faoliyatining tarkibiy tuzilishi va uning qismlari ta'lim jarayonida o'quv fanlariaro aloqadorlikning manbai bo'lib xizmat qiladi. O'quv fanlari mazmuni va o'quvchilar faoliyatida bilimlarning asosiy turlarini qiyoslash asosida ularning o'xshash jihatlari aniqlanadi.

Integrativ ta'lim oddiydan murakkabga, bilishdan - ilmga, tartibsizlikdan uyg'unlikka, chanqoqlikdan mohirlikka va ijodga bo'lgan harakatni taklif qiladi. Bola dunyo yaralishining «g'ishtchalari» bilan tanishadi, olamning boshlanishiga, insonning yerda paydo bo'lishiga murojaat qiladi. So'zlarni, sonlar sirini, yashil barglar, qadimiy afsonalar sirlarini ochishga intiladi. U makon va zamon bo'ylab sayohatga o'tlanadi. Shunday qilib, bola har kuni ochilishi kerak bo'lgan olamning go'zalligini va turli-tumanligini his qiladi.

O'quvchilarning bilim ko'nikmalarini rivojlantirishda o'quv fanlararo aloqadorlik ta'minlangan sharoitda o'quvchilarning egallagan bilimlari samarali rivojlanishi bilan bir qatorda ularning idrok qilish qobiliyati, faolliklari, qiziqishlari, aqliy intellektual imkoniyatlari ortishiga erishiladi. O'quv fanlararo aloqadorlikni turli o'quv fanlari bo'yicha o'quv dasturlari, darsliklar mutanosibligini ta'minlovchi didaktik imkoniyat sifatida tushuniladi.

² M.M. Axmetjanov, G.Dj. Tosheva “zamonaviy pedagogning o'quv va metodik faoliyati” Durдона Buxoro 2020 —y. 6-bet.

Kuzatishlarimiz shuni ko'rsatdiki, o'quv fanlariaro aloqadorlik hodisasi murakkab va serqirra didaktik jarayondir. Fanlararo aloqadorlikning falsafiy asosi, fanlar va ilmiy tushunchalarning o'zaro bog'langan holda rivojlanishi taniqli olimlar tomonidan ochib berilgan. Ular o'quv fanlariaro aloqadorlik qonuniyatlari metodologik-didaktik tamoyillar ichida yetakchi didaktik hodisa ekanligini ta'kidlab o'tganlar.

Shu o'rinda xulosa qilib aytadigan bo'lsak, boshlang'ich sinflarda integratsiyalashgan darslar ikki yoki undan ortiq fan elementlari bog'lanishi, dars to'liq loyihalashtirilishi, o'quvchilarda tabiat, jamiyat va hayotiy vaziyatlar haqidagi yaxlit tasavvurni hosil qilishga qaratilmog'i, o'quvchilar fanlararo bog'liqlikni topishga va mustaqil hamda ijodiy mushohada yuritishga yo'llanishi kerak lozimligini ko'rsatadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. Axmetjanov M.M., Tosheva G.DJ. "Zamonaviy pedagogning o'quv va metodik faoliyati" "Durдона" Buxoro-2020. 6 b.
2. Abdullayeva B. Fanlararo aloqadorlikning metodologik-didaktik asoslari (ijtimoiy-gumanitar yo'nalishdagi akademik litseylarda matematika o'qitish misolida). Ped.f.dokt. ... diss. Toshkent. – 2006. 265 b.
3. Мусурмонов А. Дидактические основы межпредметных связей математики и трудового обучения в общеобразовательной школе. //Дисс... канд. пед. наук. Ташкент: 1988,-149 стр.
4. Meliboyev A. Barcha fanlar hamkorligida. // Boshlang'ich ta'lim, 2008, №3
5. Xalq ta'lim 2009. – № 4, 98-103-betlar
6. Xoliqov A. "Pedagogik mahorat" Toshkent «IQTISOD-MOLIYA» 2011 y.

Internet ma'lumotlari:

1. www.Uza.uz
2. www.ziyouz.com

МЕЖДУРОДНАЯ КОНФЕРЕНЦИЯ АКАДЕМИЧЕСКИХ НАУК

